

УДК 101+141.3

ФЕНОМЕН ПОСТМОДЕРНІЗМУ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Дмитро Леошенко

*КВНЗ «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,
факультет реабілітаційної педагогіки та соціальної роботи,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
вул. Наукове містечко, 59, 69017, м. Запоріжжя, Україна*

У статті конкретизовано зміст проблеми, пов'язаної із залученням постмодернізму як явища й течії сучасного мистецтва до царини філософії. На підставі аналізу основних характеристик постмодернізму робиться висновок, що, відмовляючись від раціонального відображення реальності, постмодернізм тим самим заперечує філософію й, отже, не може претендувати на статус філософського напрямку чи школи в їх традиційному розумінні.

Ключові слова: проблема, світогляд, постмодернізм, симулякр, ірраціональність.

Зазвичай поняттям «проблема» позначаються питання або ситуації, що характеризуються неоднозначністю, суперечливою єдністю альтернативних тверджень. Отже, заявляючи про проблемність феномена постмодернізму, ми зобов'язані або виявити супутню їй суперечливість, або не наполягати на твердженні, задекларованому в назві. Виявлення ж зазначеної суперечливості передбачає, на нашу думку, з'ясування питання про співвідношення філософії та постмодернізму, що можна позначити як завдання роботи.

Отже, метою статті є обґрунтування проблематичності (якщо завгодно – сумнівності й недостовірності) твердження про те, що постмодернізм є «модним витвором західної філософії», який згадується разом із тими напрямками та вченнями сучасної філософії, де представлені «найвиразніше положення некласичної філософії ХХ–ХХІ ст.» [5].

Виконання сформульованого вище завдання почнемо зі з'ясування питання про те, що позначається терміном «філософія», відразу зазначивши, що ми не претендуємо на ревізування вже усталеного розуміння філософії як теоретично оформленого світогляду. Хоча заради справедливості можна навести приклади розуміння філософії як науки. Наприклад, згідно з авторитетним виданням, яким є Філософський енциклопедичний словник, «філософія як раціонально-понятійна і логічно обґрунтована побудова наділена рисами теоретичного освоєння дійсності, що надає їй статусу науки», однак відразу ж зазначається, що «філософія є особливою наукою» і все ж таки «за своїм основним змістом ... відіграє роль світогляду» [10]. Але сьогодні в більшості говорять не про повну тотожність філософії та науки, а про їх схожість чи в певному розумінні близькість.

Подібність філософії та науки полягає в тому, що як наукове, так і філософське знання є системно організованим і підпорядкованим законам логіки, що допомагає оцінити це знання як істинне чи хибне, співвіднівши його через людську практику зі світом реальних об'єктів. Для формування теоретичного світогляду замало тільки чуттєво-образного відображення, тому світорозуміння вибудовується за допомогою абстрактно-понятійного освоєння дійсності, основними формами якого є форми абстрактного мислення (поняття, судження та умовиводи) і форми наукового пізнання (ідеї, проблеми, гіпотези, концепції й теорії). Отже, як бачимо, філософія подібно до науки є теоретичною формою ставлення людини до світу й намагається бути теоретично оформленою та логічно обґрунтованою.

Феномен постмодерну як багатовимірне й неоднозначне культурне явище набув популярності в другій половині ХХ ст., тобто не тільки розповсюдженості, але й до певної міри визнання. Це дає підстави вважати його таким, що заслуговує на увагу як фактор, який справляє певний вплив на розвиток культури й, зокрема, є не другорядним у визначенні тенденцій можливого розвитку в тому числі й науки. Водночас неоднозначність і суперечливість зазначеного феномена автоматично зумовлюють проблематичність визнання і прийняття цих тенденцій.

Спроби застосування постмодерністського підходу до філософії актуалізувалися наприкінці 60-х рр. ХХ ст. й пов'язані з критичною рефлексією соціокультурних і філософських контекстів сучасної цивілізації. «Серйозність» цих спроб зумовлюється принциповою відмовою від серйозності щодо всіх традиційних культурних цінностей. Зокрема, іронія чи скептицизм постмодернізму щодо всього класичного та авторитетного досягають ступеня нігілізму щодо всього раціонального.

Найбільш яскраво це ілюструється ставленням до «метанаративів» як універсальних систем, спрямованих на створення єдиного типу опису. Безумовно, їх не можна розуміти буквально як «метаповідання», тобто «великі (за обсягом) розповіді (літературні оповідання)». Цим терміном представники постмодернізму позначають ті «пояснювальні системи», які в певний спосіб організують суспільство й теоретично виправдовують таку організацію. У більш широкому розумінні «метанаративи» узагальнюють, теоретично оформлюють і, таким чином, легітимують світоглядні уявлення. Саме недовіру щодо «метадискурсів» один із найвідоміших авторитетів постмодернізму Ж.-Ф. Ліотар уважав його основним змістом [3, с. 10].

Претендуючи на зміну класичної філософської парадигми, основою якої є раціоналізм, постмодернізм основними принципами проголошує антилогізм [6, с. 104] й антисистематичність [7, с. 315–316], що практично означає відмову від теоретичного осягнення реальності. Але тоді справедливо виникає питання: «Чи може постмодернізм претендувати на якийсь стосунок до філософії?»

Нагадаємо, що філософське знання претендує на певну системну організованість, теоретичну оформленість і логічну обґрунтованість. Постмодернізм же з його еkleктичною довільністю, проголошуючи відносність усього, крім самої відносності [4, с. 78], релятивізує, по суті, теорію, переходячи на позиції агностицизму.

Ще один виразник основ філософії постмодерну – Жан Бодрійяр – уважав постмодерний світ світом симулякрів, де ми не можемо відрізнити реальне від фіктивного. Симулякри нічого, крім самих себе, не представляють, оскільки образ «узагалі не має стосунку до будь-якої реальності, будучи власним симулякром у чистому вигляді» [1, с. 3].

Неоднозначність ситуації, пов'язаної з постмодернізмом у сучасній філософії, зумовлюється неоднозначністю оцінок відносно самого постмодернізму, які в загальному вигляді можна розподілити на три групи:

1) як один із прогресивних напрямів сучасної філософії постмодернізм розглядається не тільки його батьками-засновниками, такими як Ж.-Ф. Ліотар чи Ж. Бодрійяр, а й тими їхніми сучасними послідовниками, що бачать у постмодернізмі «зміну наукової парадигми в постіндустріальному суспільстві, яка пов'язана з визріванням нового порядку з хаосу» [2];

2) постмодернізм узагалі не має до філософії жодного стосунку;

3) постмодернізм – це своєрідна ситуація, що склалася в сучасній філософії [7, с. 315].

Представники першої групи, роблячи спроби надати своїй позиції більшої переконливості, намагаються залучити до її обґрунтування (як це, мабуть, видно з наведеної

цитати) положення такої популярної сьогодні сучасної концепції розвитку, як синергетика. Наприклад, зміст телеології постмодернізму, що полягає у відсутності єдиного ідеалу, зумовлюється тим, що постмодернізм – це стан розпаду й диференціації, стан хаосу в культурі, коли йде визрівання нового порядку. Такий стан системи є характерним, коли вона знаходиться поблизу точок біфуркації (нерівноваги) і її подальший розвиток з рівною ймовірністю може протікати в декількох напрямках, визначити ймовірність яких практично неможливо, оскільки система має тенденцію переходити на режим індивідуальної поведінки, що різко підвищує роль випадковості. Постмодернізм і є таким станом нерівноваги, тотожним точці біфуркації з «віялом ідей», коли відбувається саморозкриття або добудовування буття [2]. Але за такої трактовки постмодернізму його розуміння практично уподібнюється змісту оцінок третьої групи, а саме як ситуації в сучасній філософії.

Друга група оцінок найбільш адекватно презентується, на нашу думку, позицією відомого представника франкфуртської школи Ю. Хабермаса. Одним із головних пунктів розмежування Ю. Хабермаса з постмодерністами стає проблема критики розуму, повалення «диктатури розуму». У своєму «Філософському дискурсі про модерн» Ю. Хабермас стверджує, що «узагальнена самокритика розуму плутається в перформативному протиріччі; суб'єкт-центрований розум викриває свою авторитарну природу, тільки вдаючись до засобів розуму. Засоби мислення, яким фальсифікують «не-ідентичне» та які, як і раніше, прив'язані до «метафізики присутності», – тільки вони дають змогу [розуму] пізнати власну недостатність» [8, с. 194]. Отже, Ю. Хабермас заперечує розуміння постмодерну як проекту європейської філософії, альтернативного модерну, оскільки постмодерністи, незважаючи на всі старання, не можуть вийти за межі парадоксу самокритики розуму й переконливо спростувати ні філософію свідомості, ні філософію суб'єктивності з її теорією взаємодії суб'єкта та об'єкта, які становлять основу концепції філософії модерну. Про це ж свідчить і те, як характеризує Ю. Хабермас розвиток поглядів Ж. Дерріди, підкреслюючи, що останній «не звільнився від думки про необхідність суб'єкт-філософської парадигми. У своїй спробі перевершити Хайдеггера він не уникнув [*настки*] *апоретичної структури* (курсив наш – Д. Л.) істинної події, очищеної від всякого істинного значення, – значущості» [8, с. 178]. Але звернемо увагу на виділені курсивом у наведеній цитаті слова «*настка апоретичної структури*» і згадаємо, що «*апорія* (арогія)» означає «логічне ускладнення, непереборне протиріччя під час вирішення проблеми», а перекладається з грецької як «*безвихідне становище*», тобто знову-таки становище-ситуація.

Постмодернізм принципово не претендує на створення філософської універсальної теорії, оскільки, як абсолютно справедливо, на нашу думку, стверджує Є. Подольська, «постмодернізм у філософії виник якраз із радикального сумніву в можливості самої філософії як деякої світоглядно-теоретичної й жанрової єдності» [7, с. 315]. Тому цілком доречною вважаємо думку зазначеного автора, що говорити можна не про «філософію постмодерну», а про «ситуацію постмодерну», тобто про певний тимчасовий стан сучасної філософії, що до недавнього часу характеризувався певною невизначеністю як результат своєрідної реакції на радикалізацію й абсолютизацію принципів модернізму в теорії та соціальній практиці. А в уже згаданому Філософському енциклопедичному словнику взагалі стверджується, що, «зрештою, певна некоректність поняття «філософський постмодерн» визнана самим Ліотаром у працях кінця 80-х рр. XX ст.» [9].

Підбиваючи підсумки, можна констатувати, що навряд чи існують серйозні підстави стверджувати існування постмодернізму як самостійної філософської течії. Являючись суто мистецьким явищем постіндустріального, інформаційного суспільства, постмодернізм разом із тим намагається вийти за межі власне мистецтва, ставши своєрідною інте-

лектуальною модою. При цьому, рішуче відмовляючись від раціонального відображення реальності, постмодернізм являє собою скоріше умонастрій, інтелектуальний стиль, а не філософську школу або напрям.

Постмодернізм характеризується зближенням не з наукою, а з мистецтвом, що зумовлює стан хаотичності, який і вважається справжнім ідеалом. При цьому будь-яка подібність порядку потребує негайної деконструкції – звільнення від сенсу, шляхом інверсії базових понять. Тому постмодернізм з характерною для нього ірраціональністю (а краще сказати, антираціональністю) визначається не як різновид філософської думки, а радше як її тимчасовий перехідний стан чи навіть кітчевий філософський дискурс.

Не буде помилкою стверджувати, що в основі «філософії» постмодернізму лежить ідея плюралістичності, оскільки саме принцип плюралізму стверджує початкову множинність духовно-світоглядних цінностей, відсутність істини, єдиної для всіх. У цьому сенсі принцип плюралізму передбачає ідею рівності. Визнаючи плюралістичність істини, ми тим самим зрівнюємо в правах різні, часом протилежні думки, судження, оцінки й концепції. Але проблема сучасної філософії, на нашу думку, і полягає в тому, що вона, претендуючи на теоретичну оформленість і логічну обґрунтованість, водночас у гонитві за толерантною плюралістичністю не знаходить рішучості відмежуватись від конструкцій (і мова йде не тільки про постмодернізм), яким не притаманне ні те, ні інше.

Список використаної літератури

1. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция. Москва: ООО Издательский дом «ПОСТУМ», 2014. URL: <https://profilib.com/chtenie/117030/zhan-bodriyyar-simulyakry-i-simulyatsiya.php> (дата обращения: 19.06.2018).
2. Ермилова Г.И. Постмодернизм как феномен культуры конца XX века. Электронный журнал «Знание. Понимание. Умение». 2008. № 4 «Культурология». URL: <http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2008/4/Ermilova/> (дата обращения: 17.06.2018).
3. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / пер. с фр. Н.А. Шматко. Москва: Институт экспериментальной социологии; Санкт-Петербург: Алетейя, 1998. 160 с. URL: http://rebels-library.org/files/liotar_sostojanie_postmoderna.pdf (дата обращения: 19.06.2018).
4. Мартинов А.Ю. Исторична соціологія (циклічна парадигма): монографія / Національний університет внутрішніх справ, Українське товариство сприяння соціальним інноваціям. Київ: УІАД «Рада», 2004. 288 с.
5. Пазенок В.С. Філософія: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2008. 279 с. URL: http://pidruchniki.com/1124101352077/filosofiya/suchasna_novitnya_filosofiya#562 (дата звернення: 17.06.2018).
6. Петрушенко В.Л. Філософія: навчальний посібник. Львів: Магнолія плюс, 2006. 243 с.
7. Подольська Є.А. Філософія: підручник. Київ: Фірма «Інкос», Центр навчальної літератури, 2006. 704 с.
8. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне / пер. с нем. Москва: Весь мир, 2003. 416 с.
9. Соболев О. Постмодернізм. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди; голов. ред. В.І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с. URL: <http://slovopectia.org.ua/104/53407/1084924.html> (дата звернення: 18.06.2018).
10. Шинкарук В., Йолон П. Філософія. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди; голов. ред. В.І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с. URL: <http://slovopectia.org.ua/104/53412/1085624.html> (дата звернення: 18.06.2018).

**THE PHENOMENON OF POSTMODERNISM
AS A PROBLEM OF MODERN PHILOSOPHY**

Dmytro Leoshchenko

*Municipal Institution of Higher Education "Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy"
of Zaporizhzhia Regional Council,
Faculty of Rehabilitation Pedagogy and Social Work,
Department of Social-Humanitarian Disciplines
Zaporizhzhia, Naukove Mistechko str., 59, 69017,
Zaporizhzhia, Ukraine*

The article concretizes the content of the problem associated with the involvement of postmodernism as a phenomenon and the tendency of modern art in the philosophical area. Based on the analysis of the main postmodern characteristics, it is concluded that postmodernism denies philosophy and, therefore, cannot claim to be a philosophical direction or school in the traditional sense, because it denies a rational reflection of reality.

Key words: problem, worldview, postmodernism, simulacrum, irrationality.